

ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ КУЛТУРЕ ГОВОРА

Ајсџпраќиј: Култура говора представља сложен и јединствен феномен у чијем се дефинисању ослањамо на бројна интердисциплинарна подручја. Организовани говорни догађај подразумева више нивоа сложености говорне целине, почев од нај-ужег нормативнограматичког, ортоепског, лексичког, информативно-прагматичког, стилско-композицијског, естетског до нивоа најширег спектра – друштвено-комуникативног.

У том смислу, не само да је тема говорне културе инспиративна за промишљање услед њеног опирања прецизном дефинисању, већ захтева и дуготрајан и сложен процес њеним овладавањем, неговањем и усвајањем.

Кључне речи: култура говора, књижевнојезичка норма, ортоеџија, дикција, флуентност, елоквентност, стилистика и естетика говора.

*Говор је људска ујојџреба језика.
Толико људска да у џовору увек џроналазимо човека.
У џовору! Не у језику!
(Де Сосур)*

1. УВОД

Постоји тенденција у говорној пракси да се термини језик и говор (језичка и говорна култура) употребљавају синонимно. Међутим, у науци постоји јасно разграничење ових двају појмова, при чему је језик хипероним, односно надређени, док је говор хипоним, тј. подређени термин. Ова чињеница указује да је семантичко поље речи језик обухватније и садржајније јер подразумева феномен општења међу људима, апстрактни комуникативни бескрајни простор језичког стваралаштва у формулацији мисли и осећања. Језик је систем лингвистичких знакова, законитости и навика. То је друштвена категорија, конвенционално обележје етникума.

Говор је један вид испољавања језика, тачније, његова звучна реализација. Говор је материјализација језика, збир индивидуалних карактеристика вербалног обликовања језичког потенцијала. Такође, језик се испољава и путем писаног и гестовног говора (писања и гестикулирања).

Однос између језика и говора је однос између апстрактног и конкретног, општег и појединачног, друштвеног и индивидуалног. Међутим, језик и говор су дијалектички повезани и условљени, прожимају се и употпуњавају.

У том смислу, култура говора (култура усменог изражавања) представља један део језичке културе, која обухвата и културу писања (културу писменог изражавања).

2. ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ КУЛТУРЕ ГОВОРА

Широко научно-естетско подручје говорне културе утемељено је на основама бројних лингвистичких и сродних научних дисциплина, а дубоко задире и у поједине области сценске уметности. Онолико колико јесте теоријски систем науке, представља и вештину гласовног обликовања језика, уметне језичког устројавања јединица и њиховог значења.

Пођимо најпре кругом интердисциплинарних научних области са којима координира говорна култура. **Семиологија** је општа теорија о знаковима и њиховој комуникацијској функцији. **Семиотика** је наука која проучава све знаковне системе (језик, музику, сликарство, математику и тд. затим системе сигнала, симбола и знакова, али и симболично понашање или одевање). **Семантика** је грана семиотике која се бави проучавањем значења речи у реченичном низу, контексту. Речи врло често имају два и више значења, при чему је прво значење основно, денотативно, а друго изведено, пренесено, тј. конотативно. Конотација је лична асоцијација, доживљај говорника у вези са информацијом. У лингвистици семантика има дескриптивну оријентацију, као дисциплина заокупљена емпиријским проучавањем значења језичких јединица и исказа у природним језицима, тј. односа између њих и са њима асоцираних појмова. И док: „...одређивање распона могућих значења неке реченице припада семантици, приписивање неког од тих значења таквој реченици у контексту, дакле исказу, питање је **прагматике** – дисциплине која проучава употребу језика, посебно са становишта *комуникацијских намера* говорника и *дејствија* које они постижу служећи се језиком. Друкчије речено, семантика испитује значење реченица и њихових саставних делова изван неког посебног контекста, дакле у изолацији, а прагматика се бави тумачењем **контекстуализованих реченица**, тј. **исказа**, питајући се како они делују у појединим говорним ситуацијама. (Бугарски 1996: 221). Будући да знаковни системи служе за комуницирање, ова научна област је у непосредној вези са теоријом информације и са кибернетиком. Као што је познато, **кибернетика** је „општа интердисциплинарна теорија о свим системима способним да пошаљу, пренесу, приме и прераде информацију ради управљања“ (Речник књижевних термина 1985: 323). Ужа научна област од ње јесте **теорија информације**, као наука која се бави процесом слања, преношења, примања и запамћивања информације. Информација (*informatio* – обавештење, поучавање) је део система **комуникације** (*communicare* – разговарати, договарати се) намењених преношењу порука. Елементи комуникације су:

1. *извор информације (идеја, мисао, ујисак, књија...),*
2. *емисиони (говорник),*
3. *сигнал (звуци, тонови, говор, исмо...),*

4. канал (звучни таласи, електрична жица...),
5. пријемник (чуло слуха, вида ...),
6. прималац (човек),
7. порука (декодирани, тј. прошиумачени, схваћени, сигнал).

Пошиљалац поруке назива се *кодер*, заједнички начин (језик) споразумевања јесте *код*, *декодирате* је дешифровање, разумевање поруке, а *енкодираће* је реакција на примљену поруку, чиме се успоставља *фидбек*, тј. повратна информација. Вишак информативног материјала (допуна) у говору назива се *редунданцом*, и мада може бити корисна, ова говорна појава може бити оптерећујућа у току комуникације.

Логика је наука која се бави устројством мисли, њиховим правилним и јасним развијањем, надовезивањем и смисаоним следом у вези са основном идејом. Дакле, без реда и јединства мисли, њихове узрочне везе и пропорционалне повезаности делова унутар целине, нема културе говора. **Психологија**, наука о душевним стањима и збивањима, двоструко учествује у неговању и стварању говорне културе: на плану психолошког стања говорника и на плану психолошког стања аудиторијума. Између њих треба да буде успостављена танана нит разумевања и саосећања. Као што говорник треба да има у виду мисли и осећања, очекивања и укус слушалаца и гледалаца, при том коригујући властито психолошко стање елиминацијом треме или какве друге мисаоне блокаде, исто тако, слушаоци треба да кроз речи које им упућује, осете и доживе осећања и мисли говорног догађаја оратора. Речју, између говорника и аудиторијума треба да струји позитиван психолошки флуид међусобне подршке и разумевања. У том смислу психологија као наука може да поспеши говорни чин. Посебна интердисциплинарна област која посредује са језиком назива се **психолингвистика**. Она се бави проблематиком језика и мишљења, језика и говора у односу на психолошке карактеристике личности, тј. бави се проучавањем **идиолекта**. Будући да је говор изразито друштвена појава, настала из потребе међуљудског комуницирања, **социологија** је научна дисциплина која доприноси проучавању друштвеног карактера споразумевања. Језик је обележје етничке заједнице, симбол националне припадности. Развојем и неговањем језика унапређује се и развија друштвена заједница у целини. **Социолингвистика** испитује говорне навике и карактеристике различитих социјалних слојева и групација, промене и облике говора у друштвеним круговима, односно **социолекте**, у зависности од образовања, узраста, пола, интересовања, професије итд. **Лингвистичка географија** проучава говоре одређених области, региона, насеља, уочава специфичности говорних подручја насталих територијалним раслојавањем језика, тј. бави се проучавањем **дијалеката**.

Лингвистика, општа наука о језику, једним својим делом обухвата и **граматику**, научну област која описује структуру језика, утврђује његове гласовне, обличне, творбене и реченичне особине. **Нормативна лингвистика** дефинише правила језика као средства за споразумевање свих чланова дате језичке заједнице, а с њом у вези су: **ортографија** (норматив правилног

писања – правопис) и **ортоепија** (норматив правиланог изговора – право-вор). **Реторика**, беседничка вештина, јесте теорија и техника говорништва која тежи ефектном обликовању прозног израза. **Поетика**, песничка вештина, јесте теорија и техника песништва, коју многи савремени аутори изједначавају са теоријом књижевности. **Естетика** је наука о лепом, о (свим врстама) уметности и о уметничком укусу, док је **стилистика** наука о стилу, о добром и правилном изражавању. С обзиром на тежњу ка лепом, постоји тесна корелација између стилистике и естетике говора.

Стилистика као научна дисциплина која се бави проучавањем питања језичког стила дели се на:

1. лингвостилистику (део науке о језику) и
2. литерарну стилистику (део науке о књижевности).

Лингвистичка стилистика или **лингвостилистика** бави се стилским карактеристикама језичких средстава и њихових остварења којима приступа са естетског становишта, а њена основна јединица јесте **стилема**. Особине доброг стила су: јасноћа, истинитост и лепота; из ових извиру нове особине: језгровитост, једноставност, логичност, музикалност, ритмичност, сликовитост итд. Стил је вештина, умеће обликовања, размерености и украшавања. Основне врсте функционалних језичких стилова су: научни, административни, новинарски, књижевноуметнички и разговорни.

Литерарна стилистика бави се књижевно-уметничким стилем, односно, изражајним средствима и поступцима у креирању литерарних остварења, а њена основа јединица је **стилска фигура**.

Скуп интердисциплинарних области са којима координира говорна култура дат је на схематском приказу бр. 1.

О култури говора писали су и размишљали многи умни људи, покушавајући да је дефинишу:

– Висока култура разговорној језика, добро познавање и развијено осећање мајерњеј језика, умеће да се искористи његова изражајна средства, његова стилистичка мнооликост – најбољи је ослонац, највернија помоћ и најсијурнија прејорука за свакој човека у његовом оишћем живоју.

(Виноградов)

– Култура јовора је широк појам. Она обухвата не само ишћања иравилности (оршоејске, ирамаићке, лексичке) нејо и стилистику, свеукујности нужних и изражајних средстава свих систиема идеја – науке, шехнике, оишћеолишћкој живоја...

(Јефремов)

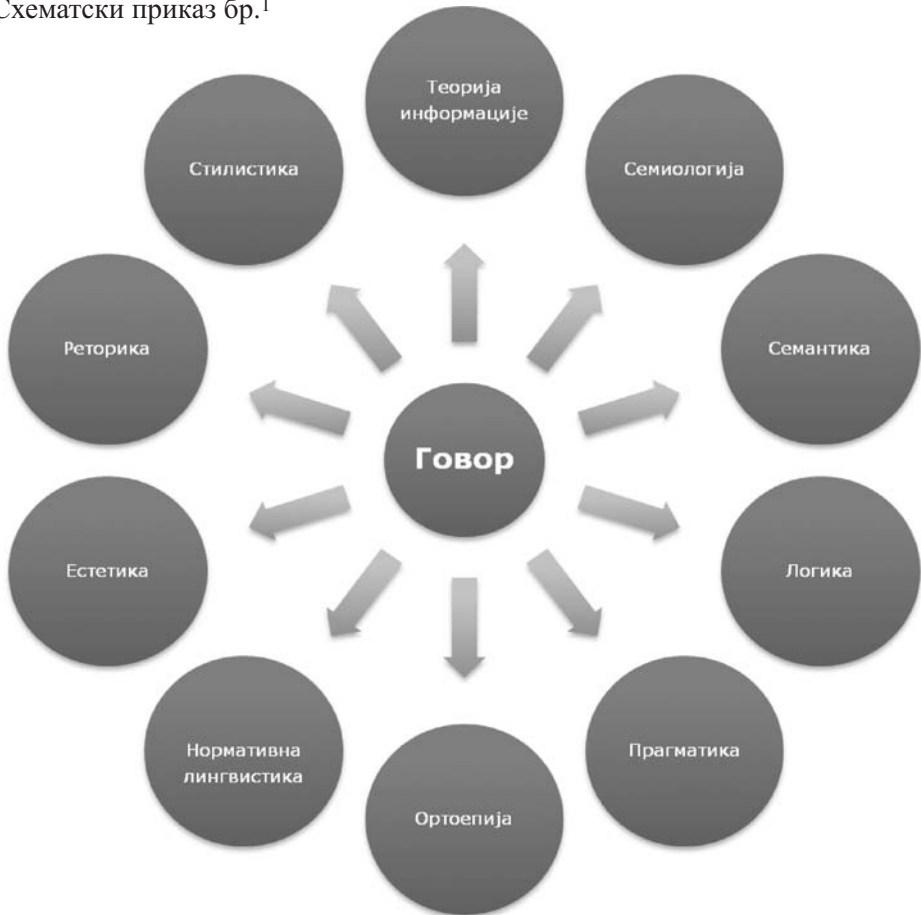
– Културно јоворити значи јоворити ријечима и начином иримјереним ситуацији, иј. шеме, садржају, идејама, слушаоцима, иренуићним околностима, увјерењу и расшоложењу.

(Тежак)

– Идеалан је онај језик који с најмање средстава иосишје највише резулшћа.

(Сайир)

Схематски приказ бр.¹



– Дobar џоворник мора умеџи да докаже своје џосџавке, да џружи уживање и уџиче на вољу слушаџаца.

(Циџерон)

– Језик служи комуникаџјским џоџребама када, уз минимално најре- зање џоворника и слушаоџа, омоџуђује џреношење мисли с максимумом џре- цизносџи.

(Баји)

– Са џежииџтем на сџваралачкој уџоџреби језика, на сврсисходном вербалном оџиџењу, на акџивном развијању језичке и комуникаџивне сџо- собносџи, језичка кулџура би на савремен, џодсџиџајан и суџиџински џози- џиван начин уџуђивала ка ономе џиџо се у језику и језиком може.

(Бујарски)

¹ Схематски приказ је концеп аутора.

– *Култура говора подразумева правилан, складан и леп језик у складу са његовом, слушаоцима и говорном ситуацијом. То значи да леп говор обухвата и ортоеписку (изговор гласова) и ортофонију (тјонски елементи гласа) и бојан речник, стилску разноврсност и јачну и зрелу мисао без које, на крају крајева, имамо само звучну и јазну фразу.*

(Спошић)

– *Добар говор је склад двеју својности: мноштво мисли и осећања преточиши у једносавну информацију.*

Као што се може видети, ванредно сложен и слојевит појам говорне културе опире се унифицираној дефиницији. Анализирајући наведене чињенице, полазимо од основног, традиционалног становишта да је добар говор утемељен на поштовању књижевнојезичке норме. Заснован на принципима нормативне лингвистике, али и ортоепије, правила доброг говора подразумевају и нормирану артикулацију, акцентуацију и дикцију. Основне вредности говора су: интензитет, интонација, паузе, темпо и ритам којима се добија правилна говорна мелодија. Њу допуњују пратилачки елементи говора: став, гестикулација и мимика.

Ова говорна форма мора бити у апсолутном сагласју са садржином, односно темом о којој се говори, водећи рачуна о складу мисли и речи, о социolingвистичком контексту у коме се говорни чин одиграва, као и о његовој сврсисходности. На општем плану, говорни дискурс прати јасност, прецизност, разумљивост, концизност, уз елиминацију сувишних и непотребних понављања, као и речи испражњеног лексичког језгра (тзв. узречица, пошта-палица), тј. редунданце у језику. Без замуцкивања и застајкивања, говорник мора постићи потпуну флуентност у изражавању. Богатством речничког фонда, елоквентношћу, владањем експресивним моћима језика, говорни догађај ће бити стилизован и естетски уобличен.

Складно повезивање мисаоно-логичких целина говора подразумева правилну композицију излагања, засновану на узрочно-последичној структури. Језичке јединице бивају повезане еластично и изазивају максимални ефекат на говорника, не само у смислу преношења информација, анализе теме о којој се говори, већ и у погледу подстицања богатог емоционално-мисаоног доживљања код слушалаца и гледалаца.

Култура говора подразумева и културу слушања, тј. стрпљење и поштовање према речима говорника, на које треба одговорити када он заврши излагање. Прекидати га и упадати му у реч пример је говорне некултуре.

У ширем смислу посматрано, култура говора повезана је и са културом мишљења, културом понашања, културом живљења. Стара народна изрека каже: *Пројовори да видим какав си!* Опште је позната ствар да говор служи да се нека информација искаже, али се вештим говором може постићи и супротан циљ – прикривање правих мисли и намера. Вешт реципијент би аналитичким опажањем говорних константи и невербалних елемената говора могао наслутити или разоткрити праву намеру говорника. У том смислу, анализа говорне структуре из друштвеног прелази у психолошки оквир говорне комуникације.

У најширем смислу схватања, култура говора представља и културу комуницирања на свим светским меридијанима, односно, подразумева владање бар једним светским језиком.

Не крају, не заборавимо да без говорне културе не би могло бити ни уметничког казивања и рецитовања, беседништва, као ни сценских уметности (позориште, филм).

Као што видимо, култура говора нам је верни пратилац и неходно средство успеха на свим друштвеним ниовима почев од комуникације на улици, продавници, јавним установама и институцијама, све до узвишених уметничких форми говорног догађаја.

У покушају резимирања наведеног закључујемо да говорна култура подразумева: ортоепско-граматичку правилност, стилско-композицијску извајаност и уметничко-реторичку интерпретацију. Дакле, поред тога што је заснована на ортоепској и књижевнојезичкој норми, у садејству акустичких говорних константи (интонације, интензитета, пауза, темпа и ритма) и невербалних пратилачких елемената говора (гестикулација, мимика и телесни став), она подразумева елоквентност (богатство речника) и флуентност (течност) у изражавању, а искључује поштапалице, плеоназме и редунданцу сваке врсте. Говор мора бити у хармонији са садржајем који се презентује у датом социолингвистичком контексту одређеном слушаоцу.

Растерећена баласта преопширности, фразирања, неразумљивости, информација треба да тежи једноставности израза, у коме и лежи естетска поента. Једноставан израз није прост, огољен, банализован – он је прочишћен, промишљен, високоинформативан у одблесцима основног и претпостављених значења.

3. ЗАКЉУЧАК

Бављење културом говора подразумева познавање бројних интердисциплинарних научних подручја, што нам указује на сложеност овог општељудског феномена. Сваки нови угао научног посматрања, отвара нове аспекте и одреднице говорне културе у бескрајној равни од њеног нормативнограматичког до социолингвистичког тумачења.

Културно се изражавати, са друге стране, подразумева поштовање бројних чинилаца доброг говора: правилне артикулације, акцентуације, дикције, као и осталих норматива стандардног језика, затим, јасност, разумљивост, сажетост, елоквентност и флуентност лепог, стилистички обликованог усменог језичког израза спретно укомпонованог у целину говорног догађаја.

Не треба заборавити мудру латинску изреку: *Poet nascitur, orator fit!* која каже да се песник рађа, а говорник постаје, што значи да је стицање, неговање и усавршавање говорне културе дуготрајан, инспиративан и захтеван задатак.

ЛИТЕРАТУРА

Брборић, Б., Вуксановић, Ј., Гачевић, Р. (2006): *Српски језик у нормативном огледалу*, Београд: Београдска књига.

Бугарски, Р. (1996): *Увод у описну лингвистику*, Београд: ЗУНС

Васић, С. (1990): *Култура говорне комуникације*, Београд: Просвета.

Витошевић, Д. (1982): *Лепота и чистота језика, Актуелна питања наше језичке културе*, (309–312). Београд: Просветни преглед.

Ивић, П. и сарадници, (2004): *Српски језички приручник*, Београд: Београдска књига.

Ковачевић, М. (1995): *Синтаксика и граматика синтаксичких фигура*, Никшић: Унирекс.

Речник књижевних термина, Институт за књижевност и уметност у Београду, Нолит, Београд 1985.

Стошић, А. (1980): *Култура јовора*, Крушевац: Педагошка академија.

Зборник радова: *Језик и култура јовора у образовању*, ИПИ и ЗУНС, Београд 1998.

Marina Janjic

LES BASES THÉORIQUES DE LA CULTURE DE LA PAROLE

RÉSUMÉ

Le travail sur la culture de la parole suppose la connaissance de nombreux domaines scientifiques interdisciplinaires, ce qui relève la complexité de ce phénomène humain général. Chaque point de vue scientifique nouveau ouvre des aspects et des déterminants nouveaux de la culture de la parole dans un champ vaste d'interprétation, à partir de l'interprétation normative-grammaticale jusqu'à socio-linguistique.

D'autre part, la manière de s'exprimer correctement exige le respect de nombreux facteurs de la parole tels que l'articulation et la diction correctes, ainsi que les autres normes de la langue, la clarté, la compréhensibilité, la concision, l'éloquence et l'aisance à utiliser une expression belle et stylistiquement élaborée qui est habilement incorporée dans la totalité de la parole.